

Marko MARINČIČ | *SOPIONIBUS SCRIBAM.*
PREVAJANJE KATULOVE
AJSHROLOGIJE

Približno pred letom sem oklevaje sprejel nalogo, naj iz obstoječih in po potrebi novih prevodov Katulove lirike sestavim izbor za dvojezično latinsko slovensko izdajo.¹ Prava vsebina te naloge se je skrivala za na videz nedolžno formulacijo »po potrebi novih«: tisto, kar ni prevedeno ali pa obstaja samo v precej olepšanih Šmitovih prevodih, so povečini sramotilne pesmi z obsceno vsebino. Ob tem naj že takoj omenim, da se mi številne Šmitove prepesnitve zdijo zelo posrečene in nekatere skoraj nedosegljive (npr. c. 47, *Acmen Septimius*), in tudi pri prevajanju ajshrologije je včasih znal biti nenavadno neposreden in učinkovit (npr. pri »Egnatiju«, c. 97) – seveda dokler ne gre Katul »predaleč«. Šmitovi prevodi so nastali v času, ko ni bilo mogoče objaviti česarkoli, vseeno pa se zdi, da prevajalcu zvrst ni bila najbolj po duši. »Hoja za Katulom«² je vendarle predvsem hoja za nežnim in nedolžnim, morda tudi strastno razrvanim, mnogo manj pa za grobim in vulgarnim Katulom.

V zvezi s Katulovo sramotilno poezijo je bilo zapisanih že veliko apologetskih besed. Katul apologije ne zasluži in je ne potrebuje. Pesmi s sramotilno vsebino niso »posebno poglavje« v njegovem opusu, temveč je ajshrologija integralen del njegove pesniške konstitucije. Ne obstajata dva Katula, od katerih bi bil en nežen in čist, drugi pa razposajen in razbrzdán. Tu ne pomaga niti sklicevanje na zvrstne konvencije ajshrološke poezije, ki je od Arhiloha naprej obstajala v literarizirani obliki. Tako kot Katulova ljubezenska lirika v grški poeziji nima prave paralele, se tudi njegove sramotilne pesmi preveč tesno navezujejo na njegovo »osebno zgodbo«, da bi ji bilo mogoče brati zgolj kot emulativno zvrstno vajo. Čeprav je ločevanje med subjektivnim, neposrednim in avtentičnim Katulom na eni ter objektivnimi in formalističnimi avgustejskimi pesniki na drugi strani zgrešeno in anahronistično, je Katulu najmanj od vsega mogoče očitati, da v sterilnem akademskem duhu predeluje forme in konvencije grške poezije.

Predvsem pa namen Katulovih ajshroloških pesmi ni vselej frivolna provokacija. Mnoge sramotilne pesmi so zabavljive in nič več kot to; toda poglobitni vzrok za Katulovo modernost je ravno dramatična razpetost med

¹ Zbirka bo v kratkem izšla pri Mladinski knjigi (Ljubljana, 2000).

² Naslov Šmitove pesniške zbirke (Ljubljana, 1972).

iluzijo in razočaranjem, med nekoč in zdaj, med sublimnim in vulgarnim: Lesbija je ranila njegova najsvetejša čustva, in njegovo vulgarno reakcijo je velikokrat treba brati kot globoko tragičen izraz deziluzije.

Naslovniki 37. pesmi (*Salax taberna*) so stalni gostje v neki »veseli« (t. j. nespodobni in razbrzdani) krčmi, kjer se zadržuje Lesbija, odkar je zapustila Katula. Tem gostom, približno dvesto jih je, Katul najprej zagrozi z *irrumatio*, potem pa se izkaže, da bo njegovo maščevanje vseeno ostalo na simbolni ravni: pročelje zgradbe bo porisal z nečim, kar imenuje *sopiones*. To je redka in slabo izpričana beseda; ohranjeno je eno mesto pri Petroniju³ in en pompejanski grafit⁴, in neizpodbitno je edino to, da je izraz v nekakšni zvezi s pisanjem oz. risanjem obscenih grafitov s sramotilno vsebino. Ker Katul svojim tekmečem povsem očitno dokazuje svojo moškost, so morda mišljeni nekakšni falusi.⁵ A tudi če je tako, ne vemo tistega najpomembnejšega – kateri jezikovni ravni je beseda pripadala in zakaj je v literarnih besedilih ne srečujemo: ker je preveč vulgarna, ali pa so razlogi za njeno odsotnost mnogo bolj nedolžni. Povsem mogoče je, da je *sopio* zgolj tehnična oznaka za določeno zvrst (četudi obscenih) grafitov. Šmit je s svojim prevodom te pesmi pri A. Sovretu⁶ izzval tako srdito jezo, da je celo stran na veliko popisal z ogorčenimi vzkliki (*sopionibus scribam!*). Najbolj so ga razkačili ravno Šmitovi »lulčki«. Sovretova pravična jeza pa Šmita ni zadela preprosto zato, ker bi Katula cenzuriral in olepševal. Sama beseda, kot rečeno, ni imela nujno izrazito vulgarnih konotacij. Problematičen je ton Šmitovega prevoda. Katulov ton tu ni frivolnen, temveč bojevit, zagrenjen in kvečjemu trpko avtoironičen. Ko namreč z vsem patosom izdanega ljubimca pravi:

*puella nam mi, quae meo sinu fugit,
amata tantum quantum amabitur nulla,
pro qua mihi sunt magna bella pugnata ...*

(11-13)

mora tudi na drugi strani stati nekaj krepkega. Ali je bil v Katulovem času nespodoben že sam izraz ali le njegova vsebina, ostaja nepreverljivo; in ta izhodiščna negotovost je glavni razlog za nevtrarno rešitev v mojem prevodu.⁷

³ Satyrica 22,1: *non sentientis labra umerosque sopionibus (sopitionibus L) pinxit.*

⁴ CIL 4,1700: *diced vobis Sineros et sopio (est?) ... ut merdas edatis, qui scripseras sopionis.*

⁵ Prim. GL 6,461, vendar tu *sopio* nastopa s kratkim o.

⁶ Njegov izvod hranimo v knjižnici Oddelka za klasično filologijo pod signaturo Pre 37c.

⁷ Kritični bralec bo morda kot dodaten motiv identificiral rimo. Čeprav je uporaba rime v prevodih rimskih pesnikov slekorej sporna, jo je v tem primeru mogoče upravičiti kot nadomestek za metrični obrat na koncu šepavega enajsterca; rima lahko zelo ustrezno posname ironično šepavi sklep latinskega verza. Drugi napol dopusten poseg, s katerim sem se skušal odkupiti za *sopiones*, je kompenzacija v nadaljevanju.

Drugi primer sramotilne pesmi, kjer je ustreznost prevoda usodno odvisna od interpretacije, je znamenita 16. pesem (*Pedicabo vos*). V izvirniku se uvodni verz, *pedicabo vos et irrumabo*, na koncu v celoti ponovi. Pri Šmitu verz na začetku manjka, in prizanesljiv bralec ga bo morda prepoznal v sklepnem: »O, še krepko jo bosta občutila.« Še večjo mero prizanesljivosti bo potreboval ob drugem oz. pri Šmitu prvem verzu, ki se glasi: »Capin Avrelij in šaljivec Furij«.

Dobesedni pomen glagolov *pedicare* in *irrumare* ni sporen⁸. Izraza *pat-hicus* in *cinaedus* Kroll (*ad loc.*) brez razlikovanja parafrazira kot *vir mollis et ad patienda muliebría paratus*, vendar se zdi, da je bil *cinaedus* kot zmerljivka veliko bolj razširjen in spričo tega morda pomensko oslabiljen. Prav na pogosto rabo pa se sklicujejo številni komentatorji, ko skušajo dokazati, da so pri Katulu vsi štirje izrazi rabljeni kot povsem konvencionalne psovke, torej z močno omiljenim pomenom. Quinn (*ad 16,1*) tako razlikuje med dobesedno in pogovorno rabo; v vsakdanji rabi naj bi *irrumabo* ne pomenilo nič več kot »I'll treat you with contempt« in »go to hell!«, ali pa: »Nuts to you, boys, nuts and go to hell«. Nadalje je prepričan, da je pogovorna raba »prvotna« in da je dobesedni pomen prisoten samo v obliki namiga: če že vztrajamo, ga lahko odkrijemo nekje med vrsticami.⁹ Podobno nam Kroll (*ad 16,2*) zagotavlja, da so šle take izjave starim zlahka z jezika in da tudi Katul ne misli povsem resno.¹⁰ Syndikus prisotnost dobesednega pomena omenja vsaj v opombi pod črto.¹¹ Fordyce se je odločil za radikalno (a vendar pošteno) rešitev in pesem iz svojega izbora preprosto črtal; toda hkrati z nespodobnimi grožnjami je moral žrtvovati verza 6-7, ki sta za Katulov značajski in literarni profil ključnega pomena.

Tudi v živih jezikih skoraj ne srečamo primera, ko bi se pri kletvici z obsceno vsebino spričo pogoste rabe zavest o tej vsebini popolnoma izgubila. Odločilen je kontekst, v katerem besedo izrečemo, vendar obsceni pomen praviloma ostaja navzoč tudi takrat, ko tovrstno besedno izrekamo

⁸ *pedicare* = *mentulam in podicem inserere*, *irrumare* (iz *rumare*, krmiti) = *mentulam in os inserere*.

⁹ »Literally, *pedicare* = *mentulam in podicem inserere* and *irrumare* = *mentulam in os inserere*. Colloquially, *te irrumabo* was perhaps the basic stereotype, with the meaning somewhere between 'I'll treat you with contempt' and 'go to hell!' ... the conflict between the literal and the colloquial meanings ... Usually the colloquial meaning is the primary one and the literal meaning a deliberately elicited overtone ... We may translate line 1 with Copley, 'Nuts to you, boys, nuts and go to hell'. But the literal, obscene meaning, though submerged, remains available ...«.

¹⁰ »Ernst zu nehmen ist das alles nicht, zimal Beschuldigungen auf diesem Gebiete den alten leicht von der Zunge gingen.«

¹¹ »Derlei Kraftausdrücke aus dem obszönen Vokabular waren damals reichlich abgegriffen und bedeuteten im Grunde nicht viel mehr als einen derben Ausdruck der Verachtung.« ... »hier allerdings mit klarem Bezug auf die wörtliche Bedeutung« (str. 144 in op. 4).

»spotoma«. Kar pa zadeva Katula, je njegova grožnja predvsem mnogo preveč razdelana, da bi lahko bila konvencionaina.¹²

Tudi v tem primeru je interpretacija prevajalcu v mnogo večjo oporo kot pompejanski grafiti. Sam sem jo morda v prevod vnašal po robu dopustnega; rima me pri tem prej obtožuje kot opravičuje. Kljub temu bi bilo v tem primeru treba določeno mero interpretacije vnesti celo v prozno parafrazo, saj so nam civilizacijsko tuje že same ajshrološke konvencije, ki so za Katula in njegove bralce samoumevne.¹³

Interpretacija 16. pesmi pa je težavna že zato, ker Katul zelo nejasno navaja očitke svojih kritikov. Nejasnost je nedvomno hotena, a je v slovenščini ni mogoče reproducirati, in tudi zato je vsak prevod te pesmi obenem interpretacija, pravzaprav delna interpretacija.

Kritika »capina Avrelija« in »šaljivca Furija« je očitno veljala Katulovim pesmim o poljubih. Na prvi pogled se zdi, da sta Avrelij in Furij kot konservativna moralista nastopala zoper Katulov erotizem. Katul jima odgovarja, da mora biti pesnik pobožen, *pius*, pri poeziji pa je tovrstna prizadevnost nepotrebna; še več: nespodobnost je sol dobre poezije.

Polemiko pa je mogoče razumeti tudi drugače: Avrelij in Furij sta Katulu zaradi pesmi o poljubih očitala požensčenost; s tem, ko zasanjano prešteva poljube, je pesnik izdal rimski ideal moške kreposti. Kritika bi po tej razlagi morda celo rajši videla bolj eksplicitno erotično poezijo.¹⁴

Omenjeni interpretaciji v resnici nista nezdržljivi, temveč se lahko komplementarno dopolnjujeta. Povsem v skladu s pričakovanji je, da kak moralistični kritik zoper pesnikovo npravstveno razpuščenost nastopa s hipervirilno, »šovinistično« govorico, ki je po pravilu tudi sama (oz. še mnogo bolj) nespodobna in vulgarna.

Katul torej na videz sprejme nizkotni diskurz svojih kritikov in po eni strani prizna »mehkužno« naravo svoje poezije, po drugi pa jima zagrozi, da jima bo svojo moškost dokazal *de facto*: v resnici sta mevži onadva. Vendar Katul – in to je zanj značilno – vseskozi govori z avtoironijo. Implicitno namreč priznava oba očitka: njegovo dokazovanje moškosti se začne in konča v aktu pisanja ajshrološke pesmi, tako kot se v 37. pesmi začne in konča s pisanjem grafitov.

¹² Izrazi v prvem in drugem verzu si med seboj ustrezajo po parih, četudi najverjetneje hijastično: *pedicabo* – *pathice*; *irrumabo* – *cinaede*.

¹³ Distinkcije med *cinaedus* in *pathicus* v prevodu ni bilo mogoče ohraniti. Parafraza »pederasta passivo« (Della Corte) je sicer zelo točna in korektna, vendar tudi izrazito tehnična in prozaična; če imamo v mislih sodobnega bralca, pa lahko dostavek »passivo« brez škode za pomensko ustreznost izpustimo.

¹⁴ V tem smislu je pesem interpretiral Wiseman 1976; isti, 1985, str. 123-24: Katulu sta Avrelij in Furij očitala, da njegove pesmi o poljubih lahko stimulirajo kvečjemu golobrade dečke, Katul pa odgovarja, da so ravno njegove 'mehkužne', t. j. ne neposredno pornografske pesmi pravi stimulans.

Kroll ima potemtakem deloma prav, ko nas prepričuje, da Katul »ne misli dobesedno«; vendar to ne pomeni, da so njegove grožnje nedolžne in konvencionalne. Bistven je ravno razkorak med tistim, kar Katul piše, in tistim, kar v resnici zmore, med tistim, kar piše, in tistim, kar je. Vsebina njegovega pisanja je drastična, nezmožnost priznava samo posredno. V izhodišču je torej grožnja mišljena ne samo dobesedno, temveč izrazito nazorno. Obenem pa Katulu ta vsiljena vulgarnost omogoča, da očitek požensčenosti obrne v svojo korist: interpretira ga kot nezmožnost kritikov, da bi uvideli njegovo osebno *pietas*: čeprav so pesmi nespodobne, je pesnik po duši (ipse) *pius*. Podobno v 37. pesmi grožnji z grafiti neposredno sledi eden od liričnih vrhuncev Katulove zbirke: *puella nam mi...*

Ob takem razumevanju 16. pesmi postane skoraj nebitveno, kako močni so bili Katulovi izrazi v konvencionalni rabi, se pravi: koliko rimskih matron je zardelo, če so jih slišale na ulici. Tisto, s čimer Katul svoje občinstvo šokira, ni samo izbor besednjaka. Katul ne preklinja, temveč (vsaj na verbalni ravni) »misli resno«. In celo če omenjeni izrazi v vsakdanji rabi niso bili posebej močni, postanejo taki v trenutku, ko začne pesnik z njimi zbužjati dobesedne, konkretne in nazorne predstave.

To spoznanje nas lahko vsaj deloma utolaži spričo bolečega dejstva, da v slovenščini ne premoremo konvencionalnih psovok s podobno vsebino. Tako se lahko izognemo tveganjem, ki jih nujno prinašajo jezikovno sporne oz. slogovno neustrezne rešitve iz balkanskega importa ali iz kmečke idilike. Pomembno je, da v vsej nazornosti ohranimo materialno bistvo grožnje, in k podobnim rešitvam se (z redkimi izjemami¹⁵) zatekajo tudi drugi prevajalci v moderne jezike.¹⁶

V resnici so pri Katulu redka mesta, ko je kaka tovrstna psovka uporabljena povsem konvencionalno in mimogrede; taki rabi je je morda še najbližji *irrumator* v 10. pesmi – mišljen je pretor Memij, ki mu je Katul sledil v Bitinijo:

*respondi, id quod erat, nihil neque ipsis
nunc praetoribus esse nec cohorti,
cur quisquam caput unctius referret,
praesertim quibus esset irrumator
praetor, nec faceret pili cohortem.*

(9-13)

Zato pa nam v 28. pesmi obtožbo (gre za istega pretorja Memija) posreduje v skrbno razdelani obliki:

¹⁵ »Bugger you and stuff you, you catamite Aurelius and you pervert Furius...« (Goold).

¹⁶ »Ich werd' unten und oben euch traktieren, Männerhuren, Aurel und Furius, beide...« (Eisenhut); »In bocca ve lo schiafferò e nel didietro, a te, Aurelio, pederasta passivo, a te, Furio, che sculetto.« (Della Corte); »Io ve lo metterò in culo e in bocca, Furio culattone, Aurelio finocchio.« (Paduano).

*o Memmi, bene me ac diu supinum
tota ista trabe lentus irrumasti.
sed, quantum video, pari fuistis
casu: nam nihilo minore verpa
farti estis. pete nobiles amicos!*

(9-13)

V 57. pesmi (*Pulchre convenit improbis cinaedis*) sta Cezar in Mamura najprej brez razlike označena kot *cinaedi* in *pathici*¹⁷, vendar v nadaljevanju obtožba dobi izrazito pornografske konotacije:

*uno in lecticulo erudituli ambo,
non hic quam ille magis vorax adulter,
rivales socii puellularum.*

(7-9)

Povsem nesporna pa je razdelitev vlog v znameniti 29. pesmi. Cezar si naziva *cinaede Romule* ni prislužil samo s tem, da Mamurovo početje tolerira; Mamuri, ki se ga je ne po naključju prijel vzdevek *mentula*¹⁸, se dobesedno prostituira.

LITERATURA

I. IZDAJE IN PREVODI

Lafaye, G. (izd. in prev.): *Catulle, Poésies*. Paris, ³1949

Kroll, W. (izd. in kom.): *C. Valerius Catullus*. Stuttgart, ⁵1968

Fordyce, C. J.: *Catullus. A Commentary*. Oxford, 1973 (=1961 s popravki in situ)

Quinn, K.: *Catullus. The Poems*. Glasgow, ²1973

Della Corte, F. (izd. in prev.): *Catullo, Poesie*. Roma, 1977

Eisenhut, W. (izd.): *Catulli Veronensis liber*. Leipzig, 1983

Goold, G. P. (izd. in prev.): *Catullus*. London, ²1989

W. Eisenhut (izd. in prev.): *Catull, Gedichte*. Darmstadt, 1993

Paduano, G. (prev.), Grilli, A. (kom.): *Gaio Valerio Catullo, Le poesie*. Torino, 1997

Šmit, J. (prev.): *Katul, Pesmi*. Maribor, 1959

II. DRUGO

Syndikus, H. P.: *Catull. Eine Interpretation. Erster Teil: Einleitung, Die kleinen Gedichte (1-60)*. Darmstadt, 1984

¹⁷ Tudi v formulaciji *Mamurrae pathicoque Caesarique* (2) lahko oznaka *pathicus* pripada obema hkrati.

¹⁸ Prim. vv. 13-14: *ut ista vestra diffututa mentula/ ducenties comesset aut trecenties?* Prim. še c. 94, 105, 114 in 115.

Wiseman, T. P.: *Catullus* 16. LCM 1 (1976), 14-17

Wiseman, T. P.: *Catullus and his World. A Reappraisal*. Cambridge, 1985

Dodatek: besedila in prevodi 37., 16. in 29. pesmi.

c. 37

*Salax taberna vosque contubernales,
a pilleatis nona fratribus pila,
solis putatis esse mentulas vobis,
solis licere, quidquid est puellarum,
confutuere et putare ceteros hircos?
an, continenter quod sedetis insulsi
centum an ducenti, non putatis ausurum
me una ducentos irrumare sessores?
atqui putate: namque totius vobis
frontem tabernae sopionibus scribam!
puella nam mi, quae meo sinu fugit,
amata tantum quantum amabitur nulla,
pro qua mihi sunt magna bella pugnata,
consedit istic. hanc boni beatique
omnes amatis, et quidem, quod indignum est,
omnes pusilli et semitarii moechi;
tu praeter omnes une de capillatis,
cuniculosae Celtiberiae fili,
Egnati, opaca quem bonum facit barba
et dens Hibera defricatus urina.*

O pivski bratje, gostje v tej beznici,
deveti vhod za hramom Kastorja,
mar res edino vam so dani tiči,
da kavsate lahko dekleta vsa,
a nas, smrdljivih kozlov, ni jim mar?
Če sto in dvesto vkup tišči vas riti,
mar mislite, da je velika stvar
dvesto sedečih bebecv natlačiti?
Kar mislite: bordel vsenaokrog
porišem vam s kosmatimi grafiti.
Ker ona, ki ušla mi je iz rok,
ki bolj nobene znal ne bom ljubiti,
ki zanjo bojeval sem silne boje,
zdaj tukaj biva in se z vami vlačí,
ki ne zavedate se sreče svoje,
zanikrni poulični kurbači!
In ti, lasate veličine priča,
Egnatij, keltiberski zajčji sin,
ki gozd temačne brade te veliča,
loščilo zob pa španski je urin.

c. 16

*Pedicabo ego vos et irrumabo,
Aureli pathice et cinaede Furi,
qui me ex versiculis meis putastis,
quod sunt molliculi, parum pudicum.
nam castum esse decet pium poetam
ipsum, versiculos nihil necesse est;
qui tum denique habent salem ac leporem,
si sunt molliculi ac parum pudici
et quod pruriat incitare possunt,
non dico pueris, sed his pilosis,
qui duros nequeunt movere lumbos.
vos, quod milia multa basiorum
legistis, male me marem putatis?
pedicabo ego vos et irrumabo.*

Natlačil vaju bom od dna in z vrha,
Avrelij – candra, Furi – pederast!
Samo zato da sem »brezsramna mrha«,
ker mojim stihom manjka moška čast?
Naj v duši čist pobožni bo poet,
a stih mikaven je in duhovit,
če ni prek mere sramežljiv in svet,
in če ob njem ti kar zagomazi –
ne fantu – kosmatuhu ognja dá,
ki trda ledja komaj še premika.
Ker brala sta »Poljube«, mislita,
da moja moškost ni dovolj velika?
Natlačim vaju z vrha in od dna!

c. 29

*Quis hoc potest videre, quis potest pati,
 nisi impudicus et vorax et aleo,
 Mamurram habere quod comata Gallia
 habebat ante et ultima Britannia?
 cinaede Romule, hoc videbis et feres?
 et ille nunc superbus et superfluens
 perambulabit omnium cubilia,
 ut albulus columbus aut Adoneus?
 cinaede Romule, hoc videbis et feres?
 es impudicus et vorax et aleo.
 eone nomine, imperator unice,
 fuisti in ultima occidentis insula,
 ut ista vostra diffututa mentula
 ducenties comesset aut trecenties?
 quid est alid sinistra liberalitas?
 parum expatravit an parum elluatus est?
 palerna prima lancinata sunt bona,
 secunda praeda Pontica, inde tertia
 Hibera, quam scit amnis aurifer Tagus.
 eine Galliae optima et Britanniae?
 quid hunc malum fovetis? aut quid hic potest,
 nisi uncta devorare patrimonium?
 eone nomine, urbis o piissimi
 socer generaque, perdidistis omnia?*

Lahko to mirno gleda kdo, ki ni
 brezvesten in pogolten hazarder?
 Lasatih Galcev in Britancev daljnih
 lastnina vsa Mamurova je last?
 Ti, Romul zljahani, pa to trpiš?
 Se res ta bogatin oholi sme
 po vseh zakonskih posteljah valjati,
 kot beli golobček, kot Adonis?
 Ti, Romul zljahani, pa to trpiš?
 Brezvesten si, pogolten hazader.
 Si šel zato, Edini Vojskovodja,
 do zadnjega otoka na Zahodu,
 da ta tvoj grdi razkurbani Tič
 milijonov dvajset, trideset požre?
 Če kaj, je tole čudna radodarnost!
 Mar ni dovolj uničil in pogoltal?
 Najprej zapravi očetovo imetje,
 potem še pontski plen in še hibernski –
 o tem naj Tagus zlatonosni priča.
 Vse galsko in britansko je njegovo?
 Kaj ga tako podpirata, nesnago?
 Le imovino golta. Kaj še zna?
 O mestu najzvestejša tast in zet,
 sta mar zato ves svet nam razdejala?

Naslov:

doc. dr. Marko Marinčič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva 2

SI-1000 Ljubljana